

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА: ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

Л.М.МАЗУРЕНКО

Україна, м. Донецьк, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

«Головним сьогоднішнім завданням стало формування компетентних людей – таких, які були б здатні застосовувати свої знання в умовах, що змінюються, і ... чия основна компетенція полягає в умінні включатися в постійне самонавчання впродовж усього життя» (М.Ш. Ноулз).

Китайський енциклопедист Сюнь-Цен (313-238 рр. до н.е.) свого часу сказав: «Учитися потрібно все життя, до останнього подиху». Питання неперервної освіти залишається актуальним і сьогодні. Сучасне суспільство ставить перед системою освіти завдання підготовки спеціаліста, який володіє необхідними для професійної діяльності знаннями, вміннями, навичками й ефективно їх використовує на практиці; вміє передбачати зміни та гнучко реагувати на них, адаптуватися; критично мислить, вміє ідентифікувати наявні проблеми та визначати шляхи їх оптимального вирішення; вміє грамотно працювати з інформацією; є контактним і комунікабельним у різних соціальних групах, вміє працювати у колективі, команді; самостійно працює над власним розвитком, підвищенням свого культурного і освітнього рівнів; вміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, вмінь і навичок.

Отже, доросла, сформована вже людина має продовжувати постійно навчатися, саморозвиватися.

За твердженням С.І. Змейова, доросла людина – це особа, яка фізіологічно, психологічно, соціально, морально зріла, має економічну незалежність, життєвий досвід і рівень самосвідомості, достатній для відповідального самокерованого поведіння [2, с. 68]. Основні цілі її освіти - задоволення потреб особистості, суспільства, економіки: особистості – у самовдосконаленні; суспільства – у формуванні соціально активної, адаптованої до реалій життя особистості; економіки – у підготовці компетентного, ефективного працівника.

На сучасному етапі розвитку суспільства йдеться про три види освітньої діяльності дорослих: *формальна освіта*, яка завершується видачею загальновизнаного диплома або атестата; *неформальна освіта* – здійснюється в освітніх установах або громадських організаціях, а також під час індивідуальних занять і зазвичай не супроводжується отриманням документа; *інформальна освіта* – індивідуальна пізнавальна діяльність (життєвий досвід), яка супроводжує повсякденне життя та не обов'язково має цілеспрямований характер.

Одним із орієнтирів безперервної освіти є формування конкурентоспроможної, творчої особистості, яка здатна до саморозвитку, в першу чергу, шляхом самоосвіти. Самоосвітня діяльність дорослої людини залежить від досягнутого рівня освіти, ступеню оволодіння професією, професійної майстерності, прояву пізнавальних і професійних інтересів тощо.

Організація навчання дорослих на науковій основі базується на знаннях особливостей розумової діяльності людини на різних вікових етапах. Психологія дорослих стала основою нової науки акмеології. «Акме» - древньогрецьке слово, що означає - вища точка, розквіт, зрілість, найкраща пора, той віковий період у житті людини, коли вона знаходиться на вершині діяльності [4, с. 24].

Інша наука, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти і виховання дорослих – андрагогіка. Становлення андрагогіки як самостійної науки відбувалося в 50-70-х роках минулого століття. Воно пов'язане з іменами вчених: М.Ш. Ноулза, Р.М. Сміта, П. Джарвіса, Д. Савічевича, Б. Самоловчева, Ф. Пегтелера, Т. Тен Хава, Л. Турса та ін. М.Ш. Ноулз назвав андрагогіку «мистецтвом і наукою допомоги дорослим у навчанні», «системою положень» про дорослих, які навчаються, яку необхідно застосовувати диференційовано «до різних дорослих людей відповідно до ситуації» [7, с. 43, 59]. Польський науковець Л. Турос вважає, що андрагогіка – це «наука про цілі, етапи, умови, результати і закономірності свідомого та цілеспрямованого розвитку, організованої освіти і виховання дорослих людей, а також самоосвіта і самовиховання» [8, с. 23.].

Різноманітні аспекти навчання дорослої людини відображені й у дослідженнях українських вчених: С.Я. Батишева, Н.М. Дем'яненко, Т.М. Десятова, І.А. Зязюна, В.С. Ледньова, І.Л. Лікарчук, В.І. Лугового, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєвої, Г.Г. Філіпчука та ін. Аналіз цих досліджень свідчить про те, що освіта дорослих в Україні – перспективний напрям у системі неперервної освіти. Українські вчені вважають, що завданням андрагогіки є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих [1, с. 25-26].

Слід зазначити, що андрагогічна модель навчання відрізняється від загальноновідової педагогічної моделі. Підґрунтя теоретико-методологічних засад навчання дорослих складають *основні андрагогічні принципи* як науково обґрунтовані керівні норми навчальної діяльності. Основними з них є:

- принцип пріоритету самостійності навчання;
- принцип спільної діяльності;
- принцип опори на досвід того, хто навчається;
- принцип усвідомленості навчання;
- принцип діагностичності;
- принцип рівневої диференційованості;
- принцип індивідуалізації навчання;
- принцип системності;
- принцип актуалізації результатів;
- принцип ефективності;
- принцип розвитку освітніх потреб.

Вихідні основи андрагогіки можна сформулювати так:

- тому, хто навчається, належить провідна роль у процесі навчання;
- дорослий, який навчається, прагне до самореалізації, самостійності, самоврядування й усвідомлює себе таким;
 - дорослий, який навчається, володіє життєвим (побутовим, соціальним, професійним) досвідом, який може ним використовуватися як важливе джерело навчання як для самого себе, так і його колег;
 - доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми й досягнення конкретної мети;
 - дорослий, який навчається, розраховує на невідкладне використання отриманих у ході навчання умінь, навичок, знань та якостей;
 - навчальна діяльність дорослого в значній мірі детермінується тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують, або сприяють процесу навчання;
 - процес навчання дорослого організований у вигляді спільної діяльності того, хто навчається, і того, хто вчить.

При всій індивідуалізації процесу навчання цілі навчання дорослих можуть відноситися до однієї або декількох з числа *типологічних цілей*, які назвав М.Ш. Ноулз. А саме: отримання нових знань, нової інформації; оволодіння інформацією на новому рівні; придбання навиків і вмінь щодо застосування інформації; формування суджень, ціннісних орієнтирів, особистісних якостей; задоволення пізнавальних інтересів, професійних потреб.

Навчальний процес у системі неперервної освіти дорослих має будуватися з урахуванням індивідуально–психологічних особливостей тих, хто навчається, і носити випереджаючий характер. Цей процес - це логічна послідовність етапів: *андрагогічна діагностика, планування, створення умов та реалізація процесу навчання, оцінювання та корекція навчального процесу.*

Андрагогічна діагностика здійснюється для виявлення індивідуальних психологічних особливостей, когнітивного стилю, освітніх потреб та рівня компетентності тих, хто навчається. У системі неперервної освіти вона має прикладний характер і співвідноситься з моніторингом та контролем. Результати діагностування використовуються для оцінювання і прогнозування духовного і професійного розвитку людини.

Особливостями *планування* процесу навчання дорослих є те, що воно здійснюється у процесі навчання кожного, хто навчається, і за активної участі того, хто навчається.

Важливим аспектом у системі навчання дорослих є *створення умов для реалізації процесу навчання*. Зокрема, фізичних, психологічних і навчально-методичних.

Створення фізичних умов передбачає наявність приміщень, що відповідають цілям навчання і кількості учасників навчального процесу, а також для організації самого процесу навчання та відпочинку. При навчанні дорослих необхідно, щоб розміщення робочих місць було таким, щоб ті, хто навчаються, могли вільно спілкуватися як із викладачем, так і між собою.

Важливою умовою ефективної організації процесу навчання дорослих є створення сприятливої психологічної атмосфери навчання, яка характеризується, перш за все, взаємною повагою учасників процесу навчання, доброзичливими відносинами між ними, взаємодопомогою та співпрацею. При навчанні дорослих важливо: відмова від критики і покарань учасників процесу навчання, забезпечення умов для вільного висловлення думок; повага до плюралізму життєвих позицій.

Суттєву роль для навчання дорослих відіграють науково-методичні матеріали. Їх розробка базується на принципах *науковості, доступності, системності та послідовності*.

Основною особливістю навчально-методичних матеріалів для навчання дорослих є їх зорієнтованість на самостійну діяльність тих, хто навчається, що висуває певні вимоги до змісту та оформлення цих матеріалів. По-перше, навчальні матеріали повинні мати такий обсяг інформації, який дав би можливість людині, що навчається, за мінімальної допомоги викладача оволодіти необхідними йому знаннями, вміннями, навичками та якостями. По-друге, навчально-методичні матеріали повинні містити систему опорних орієнтирів. Їх завдання - допомогти особистості оперативно скласти загальне уявлення про предмет, який вивчається; вільно орієнтуватися в розміщенні навчального матеріалу, швидко знаходити необхідну інформацію. Орієнтирами можуть бути розділи, глави, параграфи, визначення, терміни, важливі смислові фрази текстів навчально-методичних матеріалів тощо. Крім того, навчально-методичні матеріали для навчання дорослих обов'язково повинні мати систему запитань, дидактичних завдань і вправ для самоконтролю. Вони мають бути чітко сформульовані й мати зразки чи варіанти відповідей або вказівок для їх розв'язання.

В андрагогічній моделі навчання змінюються й дії того, хто навчає. Переважно це: спрямування, допомога, спонукання, забезпечення, залучення, намагання, створення умов тощо. На етапі *реалізації процесу навчання* викладач сприяє взаємодії всіх учасників і виступає як *організатор* спільної діяльності, *створювач* сприятливих умов процесу навчання, *наставник, консультант, фасилітатор, джерело* знань, умінь, навичок і якостей, необхідних для тих, хто навчається, *експерт* з технології навчання дорослих тощо.

Дорослі, які навчаються, виступають як *реалізатори* індивідуальної програми навчання, власного освітнього маршруту.

Оцінювання результатів процесу навчання в системі навчання дорослих необхідне для з'ясування реального рівня оволодіння і засвоєння навчального матеріалу; визначення подальших освітніх потреб і стратегії навчання для досягнення вже поставлених і постановки нових цілей навчання; відстеження змін особистісних якостей і діагностики мотиваційно-ціннісних установок дорослих, що навчаються, та викладачів у процесі навчання. Принциповою особливістю цього етапу є те, що в ньому беруть активну участь як викладачі, так і ті, хто навчаються.

Корекція у процесі навчання дорослих проводиться з метою внесення змін до джерел, засобів, форм і методів навчання, організації самого процесу навчання та оцінки його результатів, вдосконалення програм навчання, навчальних та навчально-тематичних планів тощо.

Питання розвитку освіти дорослих як самостійної галузі знань, теорії та методики навчання дорослого населення (андрагогіки) та складової національної системи неперервної освіти продовжують досліджуватися науковцями. Актуальність дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих зумовлена необхідністю вдосконалення цієї галузі. Андрагогіка є реальною науковою базою для навчання дорослих і сприяє подальшому розвитку всієї системи освіти, формуванню системи наук, які в комплексі розглядатимуть різні аспекти процесу навчання людини протягом

всього її життя. Бо саме безперервна освіта дозволяє людині бути компетентною, конкурентоспроможною, адаптованою до соціально-економічних змін як у країні, так і світі, відчувати себе активною рушійною силою суспільного прогресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник [Текст] – К.: Либідь, 1997.
2. Змеев С.И. Становление андрагогики: развитие теории и технологии обучения взрослых [Текст] - М., 2000.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [Текст] /За заг. ред. О.В. Овчарук. - К.: «К.І.С.», 2004.
4. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии [Текст] СПб акмеологическая академия, 1995.
5. Кукуев А.И. Андрагогика М. Ноулза: содержательная и процессуальная модели [Текст] // Вопросы международного сотрудничества в образовании Южного региона. № 3-4: научный журнал. – Ростов-на-Дону: ИПО ПИ ЮФУ, 2008.
6. Управління інноваційним розвитком районного (міського) методичного кабінету [Текст]: науково-методичний посібник /К.М. Старченко, В.І. Пуцов, Ю.І. Завалевський, Г.М. Литвиненко. – Чернівці: Букрек, 2010. – 344 с.
7. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. – Chicago, 1980.
8. Tuross L. Andragogika. Zaras teorii oswiaty I wychowania doroseych. – Wyd. II. – Warszawa, PWN, 1978.